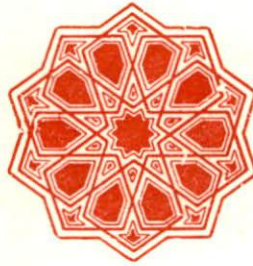

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVI

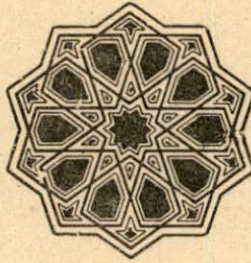
Makalelerin sorumluluđu yazarlarına aittir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVI

RÂHİB G. BASETTI-SANI'NİN HZ. İSÂ İLE İLGİLİ BAZI
KUR'ÂN ÂYETLERİNİ YORUMLAMASI VE MÜSLÜMAN-
HRİSTİYAN DİYALOĞUNA ÇAĞRISI ÜZERİNE*

Yard. Doç. Dr. Salih AKDEMİR

“Küçük Kardeşler” tarikatına mensub olan G. Basetti-Sani, uzun zamandan beri, İslâmî sahada araştırmalar yapan bir dîn adamıdır¹.

Ancak, 1941 yılına kadar Basetti-Sani, İslâm'ın, şeytânî, uydurma bir dîn olduğuna, Hz. Muhammed'in ise, şeytanın elçisinden başka biri olmadığına bütün kalbiye inanıyordu². Fakat, sonraları L. Massignon'la karşılaşan ve onun fikirlerinin etkisinde kalan Basetti-Sani'nin İslâm hakkındaki görüşleri tamamen değişmiş, ona bambaşka bir gözle bakmaya başlamıştır. Nitekim, Basetti-Sani, 1941'den evvel İslâmiyet hakkında vardığı hükmün yanlış olduğunu, buna ise, Marracci³ ve Guadagnolo gibi İslâm düşmanı müelliflerin eserlerini okumasının yol açtığını itiraf etmekten kaçınmamıştır⁴. Ona göre, hristiyanların, İslâm

* Bu araştırmamız için gerekli olan eserleri istifademize sunan, Sayın Hocalarım, Prof. Dr. Hüseyin Gazi Yurdaydın, Prof. Dr. Mehmed Hatiboğlu ve Doç. Dr. Günay Tümer'e teşekkür borçlu olduğumu özellikle belirtmek isterim.

1- Basetti-Sani'nin İslâmiyetle ilgili bizzet bilinen belli başlı eserleri şunlardır:

1- “Muhammad et Saint François”, Ottawa, 1959.

2- “Per Un Dialogo Cristiano-Musulmano”, Milano, 1969, X+ 477 s.

3- “Il Corano nella luce di Cristo. Saggio per una reinterpretazione cristiana del libro sacro dell'Islam”, Nigrizia, 1972, 234 s.

4- “Per un dialogo tra cristiani e musulmani. Il concilio Vaticano II e la religione dell'Islam”, in “La scuola cattolica”, Milano, n. 4, 1966, s. 267-289.

5- “Muhammad et Saint François - pour une compréhension plus chrétienne de nos frères les musulmans”, in “Nouvelle revue de science missionnaire”, Beckerin, n. 10, (1954), s. 180-193.

2- G. Basetti-Sani, *Il Corano...*, s. 17 n. 4: “Muhammad è uno dei “profeti” di Satana, e l'islam è una forma della pseudo-religione di Satana....”

3- Ludovico Maracci 1612-1700 yılları arasında yaşamış ve İslâmiyet aleyhindeki yazılarıyla tanınmış bir müelliftir. “Prodromus in refutatione Alcorani”, Patavii 1700 ve “Refutatio Alcorani”, 1698, adlı eserlerinde İslâm'a olan düşmanlığını açıkça ortaya koymaktadır.

4- G. Basetti-Sani, *Il Corano...*, s. 16.

dînini ve peygamberi Hz. Muhammed'i anlayamamalarının başlıca sebebi, çocukluk ve yetişme devrelerinde, onlara nesilden nesile intikal eden İslâmiyetle ilgili yanlış bilgiler verilmiş olmasıdır. Bu yüzden onların bu saplantılardan tamamen kurtulmaları kolay değildir⁵. O, hocası Massignon'un bu konudaki fikirlerini şöyle nakleder. "Bütün ortaçağ hristiyanlığı, Hz. Muhammed'in şeytanın elçisi olduğuna, Kur'an'ın ve İslâm'ın Allah'ın da Hz. İbrahim'in Allah'ı olmadığına inanmıştır. Kendimize yapılmasını istemediğimiz bir şeyi başkalarına da yapmamamız gerekir; zira Marracci, Caetani ve Lammens'in başvurdukları şüphecilik metodu iki yönlü bir silah olabilir. Hristiyanların kendi kutsal kitaplarına tatbik edilmesine karşı çıktıkları, tatbik eden rasyonalistleri de "sahte ilim" yapmakla itham ettikleri yıkıcı bir tenkit metodu niçin (Hz.) Peygamber ve Kur'an'a tatbik edilsin? O halde, hristiyan müelliflerinin bu aşırı tenkitçiliğin metod ve prensiplerini gerçek bir ilim imiş gibi Kur'an metinlerine tatbikini dürüst ve ilmî bir hareket olarak kabul etmeleri iki yüzlülükten başka birşey değildir. Filhakika, hristiyanlıkla olduğu kadar ilimle de pek bağdaşmayan bu tutum, müslümanları dinlerinden çıkaramamıştır; aksine, müslümanlarda haklı bir reaksiyon ve müdafaaın doğmasına yol açarak, onların, Lessing'den Couchaud'a kadar, Kitâb-ı Mukaddes'i insanları aldatan bir eser, Hz. İsa'yı efsanevî bir şahıs, Kilise'yi ise, sefalet ve ızdırabın istismarını yapan bir şirket olarak gösteren hakaret dolu bütün eserleri arapçaya tercüme etmelerine yol açmıştır"⁶.

Müslümanlarla hristiyanlar arasında samimi bir diyalogun tesis edilebilmesi için, haksız ve yersiz ithamlardan kaçınılması gerektiğini, müridi Basetti-Sani'ye hatırlatan Massignon, ona, İslâm'ın Hz. İbrahim'in, oğlu İsmail'e yaptığı hayır duânın Allah tarafından kabul edilmesinin bir tecellisi olarak ortaya çıktığını bildirmiş ve ondan kendisinin "*Les trois prières d'Abraham-Seconde prière*" (Tours, 1935), adlı eserini okumasını tavsiye ederek, şu iki vecizeyi asla hatırdan çıkarmamasını istemiştir.

Bu vecizelerden ilki Aziz Augustin'e aittir. "*Amor dat novos oculos*" (Aşk insana yeni gözler bahşeder). İkincisi ise Aziz Yuhanna'nındır: "Şayet bir yerde aşk bulamıyorsanız, oraya aşkı siz koyun; o zaman

5- A.g.e., s. 17: "Purtroppo questa incapacità di comprendere il profeta arabo e la sua religione l'abbiamo ereditata un po' tutti nella nostra formazione dove gravi pregiudizi alterano la serietà. Non è quindi facile liberarcene completamente".

6- A.g.e., s. 20: ".... È allora un'ipocrisia quando autori cristiani considerano onesto e scientifico applicare metodi e principi dell'ipercritica, quale "vera scienza" ai testi del Corano...."

oradan da aşk fıskırdığını göreceksiniz"⁷. Massignon'un bu açıklama ve telkinlerinden sonra, Basetti-Sani, İslâm'ı yanlış anladığının farkına varır ve bunu şöyle itiraf eder: "Gözlerim kötü olduğu içindir ki, sadece kötülükleri görebildim. Ne zaman müslümanlara karşı niyetim temiz, ruhum merhametle dolu olacak olursa, işte ancak o zaman İslâm'da ve müslümanlarda, Allah'ın sonsuz olan lütuf ve rahmetinin izlerini görmem mümkün olacaktır"⁸.

İslâm'm, Hz. İbrahim'in, oğlu İsmail'e yapmış olduğu hayır duasının Allah tarafından kabul edilmesi⁹ neticesi ortaya çıktığını anlayan Basetti-Sani, Kur'ân'm, peşin fikirlerden âzâde bir zihniyetle yeniden incelenmesi gerektiğini, çünkü peşin fikirlerin birçok hristiyan müellifi, İslâm'm mukaddes kitabının gerçek değerini anlamaktan alkoyduğunu, oysa ancak samimi ve tarafsız bir araştırmadan sonra Hz. Muhammed'in gerçek çehresi ile tanınabileceğini belirtir¹⁰.

O halde, Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlamak nasıl mümkün olacaktır? Ona göre, Geiger, Sprenger, Caetani, Lammens, Tor Andrea, Guidi vb. gibi rasyonalist münekkitlerin yaptıkları vechile, sadece hangi tesirler altında teşekkül ettiğini araştırmak suretiyle Kur'ân'm incelenmesi yeterli değildir; çünkü, Massignon ve Moubarac'in de¹¹ ısrarlı bir şekilde ifade ettikleri gibi, Kur'ân'm, Sâmi rûhunun en mütemmim sentezlerinden biri olduğunu, dolayısı ile özel bir hazırlık yapmadan, Sâmi psikolojisini ve mantalitesini tanımadan, incelenemeyeceğini asla unutmamak gerekir. Ayrıca Kur'ân 'm sadece edebî değil, fakat aynı zamanda dînî bir bütün olduğunu ve hakikî bir dînî tecrübe yolu olarak karşımıza çıktığını da hiçbir zaman gözden uzak tutmamak icab eder¹².

7- Basetti-Sani, *Il Corano*, s. 22.

8- *A.g.e.*, s. 22.

9- Bu hususa Tevrât'm "Tekvîn" bölümünde (17: 18, 20) işaret edilmektedir. Tevrât'm dilimizdeki tercümesi iyi olmadığından söz konusu pasajları fransızca tercümesinden çevirmeyi uygun görüyoruz: "Ve İbrahim Allah'a şöyle dedi: "İsmail senin önünde yaşasın ne olur!" "İsmail hakkındaki duam kabul ettim. İşte bak onu mübarek ve verimli kılıp ziyadesiyle çoğaltacağım; oniki bey ondan çıkacak ve ben ondan büyük bir millet yapacağım."

10- Basetti-Sani, *Il Corano*, s. 32-33: ".... Sino da quegli anni sentii quanto fosse necessario rifare tutto lo studio del Corano, con spirito libero da pregiudizi, i quali impediscono a molti studiosi cristiani di scoprire il valore reale del libro sacro dell'islam. Dopo questo studio sincero e libero piú facilmente potremo riscoprire la figura di Muhammad stesso".

11- Râhib Moubarac Massignon'un yolunu takip eden ve müsteşriklere karşı çıkan bir müelliftir. Görüşleri ile Basetti-Sani üzerinde etkili olmuştur. Müslüman-Hristiyan diyalogunun savunucularındandır.

12- Basetti-Sani, *Il Corano*, s. 33: ".... Occorre invece non perdere mai di vista che il Corano è un tutto, non soltanto letterario, ma specialmente un tutto religioso, e ci presenta altresì il cammino di una esperienza religiosa autentica."

Aynı şekilde, müslümanlarla hristiyanlar arasında samimi bir diyalogun başlayabilmesi, hristiyanların Hz. Muhammed hakkındaki yanlış hükümlerini bir kenara bırakıp, onun gerçek şahsiyetini yansıtan ilmi eserleri ortaya koymalarına bağlıdır¹³.

Bütün bu anlattıklarımızdan Basetti-Sani'nin İslâm dînini kabul ettiği sonucuna varmamak gerekir; çünkü o, Katolik akîdesine bütün kalbiyle inanmış bir din adamıdır. Ancak o, zannedildiğinin aksine, Kur'ân-ı Kerim'in hristiyanlığın temelini teşkil eden teslis inancını asla reddetmediğine¹⁴, fakat onun, putperest milletleri hristiyan inancına hazırlayıcı ve geçici mahiyette bir eser olduğuna inanmaktadır¹⁵. Basetti-Sani bu konuda, bazı kilise babaları tarafından ortaya atılan ve orta çağda yaşamış birkaç teolog tarafından da kabul edilen bir teoriye istinad eder. Bu teoriye göre, insanlara son derece lütufkâr olan Allah, ruhî bakımdan yeterince olgunlaşmamış olan milletlere, İncil'i tam olarak kabul etmelerine zemin hazırlamak üzere, elçileri vasıtası ile vahiy gönderebilir¹⁶.

İşte, Basetti-Sani'ye göre de Kur'ân bu maksatla gönderilmiştir. Ancak, Hz. Muhammed kendisine gelen vahyin hakikî manasını anlayamadığı gibi, bunu ondan sonra müslümanlar asırlar boyunca ve hatta müstersikler bile anlayamamışlar, dolayısı ile Kur'ân-ı Kerim'in hristiyanlığı reddettiğini sanmışlardır. Aslında ona göre, Hz. Muhammed'in ve ondan sonra gelen müslümanların Kur'ân'ın ifade etmek istediği her mânâyı anladıklarını kabul etmek de gerekmez¹⁷. Kısacası, Basetti-Sani, Hz. Muhammed de dahil olmak üzere, günümüze dek hiç kimsenin Kur'ân'ın hakikî mânâsını anhyamadığına inanmakta; Kur'ân'ın hakikî mânâsının ise ancak hristiyan anahtarı ile okunduğu takdirde keşfedilebileceğini ileri sürmektedir¹⁸. Nitekim o, görüşlerini desteklemek, haklı

13- Basetti-Sani, *Il Corano*, s. 227-232; *Per un dialogo...* s. 85 vd.

14- Basetti-Sani, *Il Corano*, s. 205.

15- *A.g.e.*, s. 224: "La predicazione coranica deve considerarsi quindi come una fase preparatoria, una economia soprannaturale, provvisoria e relativa, strumento suppletorio, per iniziare una parte dell'umanità idolatrica alla conoscenza del primo comandamento, e prepararla alla pienezza della verità nell'inserimento, all'ora della provvidenza, nell'economia della rivelazione evangelica, reintegrandosi nel seno della chiesa".

16- G. Thils, *Religioni e cristianesimo*, Assisi, 1967, s. 88-128. (Zikreden: Basetti-Sani, *Il Corano*, s. 221.)

17- Basetti-Sani, *Per un dialogo*, s. 120 vd.; *Il Corano*, s. 118: "Non è necessario ammettere che Muhammad e dopo di lui i suoi fedeli, abbiano compreso tutto il significato di quello che il Corano voleva esprimere."

18- Basetti-Sani, *Il Corano*, s. 199: "Forse Muhammad che annunciava il Corano non ha penetrato tutto il profondo senso delle parole che egli era spinto a proclamare; né il significato reale e profondo di queste parole è stato compreso, durante i secoli, dalla tradizione musulmana, né dagli orientalisti. Soltanto la "chiave cristiana" può riscoprire il profondo significato di questi testi coranici...."

olduğunu ortaya koyabilmek için "Il Corano nella luce di Cristo" adlı eserinde, müslümanlarca hristiyan inancının reddedildiği kabul edilen âyetleri, inancı çerçevesinde yorumlayarak, onların gerçekte hristiyan inancını yıkmayı hedef almadığını göstermeye çalışmıştır.

Biz bu araştırmamızda önce Basetti-Sani'nin yorumları üzerinde durarak doğruluk derecelerini ortaya koymaya çalışacak, sonra da diyalog çağrısıyla ilgili görüşümüzü belirteceğiz. Ancak konunun daha iyi anlaşılabilmesi bakımından öncelikle hristiyan inancının dayandığı ana esaslar üzerinde kısaca durmak gerekir. Bu esasları şöyle sıralamak mümkündür:

I- Teslîs (La Trinité);

II- İnsanların günahtan kurtulması için Hz. İsa'nın çarmıhta can vermesi (La Rédemption);

III- Hz. İsa'nın insanları hesaba çekmesi (Le jugement général).

I- Teslîs

Hristiyan inancının dayandığı en önemli unsurdur. Teslîs; Baba, Oğul, ve Rûhu'l-Kudüs'den teşekkül eden üçlü bir Allah anlayışıdır. Bu anlayışa göre, Allah, bir cevherle üç farklı şahıstan (uknum) ibarettir: "Unam essentiam vel substantiam tres autem personas"¹⁹. Baba doğmamıştır; O ilk prensiptir. Oğul ise, doğum yoluyla Baba'dan meydana gelmiştir. Ancak O, yaratılmamıştır. Çünkü Allah, ezelde kendi kendini temâşâ ederek, kendinde, kendinin aynı olan imajını meydana getirmiştir; İşte bu canlı imaj, O'nun oğludur. Rûhu'l-Kudüs'e gelince, O, Katoliklere göre, hem Baba'dan hem Oğul'dan (*filioque*) meydana gelmiştir. Baba ve Oğul, birbirlerini son derece sevmekte ve sadece âdeta tek bir ruh olabilmek için birbirlerini arzulamaktadır. İşte Baba ve Oğul arasındaki bu canlı aşk Rûhu'l-Kudüs'tür. Ancak, Ortodoksların, Rûhu'l-Kudüs'ün sadece Baba'dan meydana geldiğine inandıklarını burada belirtmek gerekir.

II- İnsanların günahtan kurtulması için Hz. İsa'nın çarmıhta can vermesi.

Hristiyan inancına göre, ilk insan olan Âdem'in Allah'ın yasakladığı meyvadan yiyip günah işlemesi, neslinin de günahkâr olmasına yol

19- E. Gilson, *Introduction à l'étude de Saint Augustin*, Paris, 1949, s. 298. 354-430 yılları arasında yaşamış olan Aziz Augustin, "De Trinitate" adlı eseriyle teslîs inancını sistemleştirmiştir. Teslîsle ilgili olarak bkz: M. Aydın, *Hristiyanlıkta Teslîs Doktrini ve Hristiyan İtiizalleri*, A.Ü.İ.F. İslâm İlimleri Dergisi, c. V, s. 141-156; E. Jungel, *The doctrine of the trinity*, London, 1976, s. XVIII-110; L. Hodgson, *The doctrine of trinity*, London, 1964, 4. b, s. 237; B.D. Stewart A.Mc. Dowal, *Evolution and the doctrine of the trinity*, London, 1918, s. XXVIII+258.

açmıştır. İşte insanlara son derece merhametli olan Allah, babalarının günahı yüzünden cezaya mâruz kalmamaları, günahtan kurtulmaları için, biricik oğlu İsa'yı insan şekline sokarak, dünyaya göndermiş, çarmıha gerilmesine katlanmıştır.

III- Hz. İsa'nın insanları hesaba çekmesi.

Hristiyanlığa göre, Allah, insanlar arasında bulunduğu için, onları hesaba çekme işini oğlu İsa'ya bırakmıştır.

Bu kısa açıklamalardan sonra konumuza dönebiliriz²⁰.

Yukarıda Basetti-Sani'nin, Hz. Peygamber'in bile, Kur'an-ı Kerim'i anlamasının gerekli olmadığı görüşünde bulunduğunu söylemiştik. Basetti-Sani'nin yorumlarına geçmeden önce, bu konunun açıklığa kavuşturulmasının son derece lüzumlu olduğu inancındayız. Basetti-Sani bu konudaki görüşünü teyid etmek için Aziz Thomas'ın şu sözlerine istinad eder: "Peygamberlerin akli melekeleri yetersiz olduğundan, birçok gerçek peygamber bile, Rûhu'l-Kudüs'ün vizyonlar, sözler ve fiiller vasıtasıyla ifade etmek istediği bütün hususları her zaman anlamamışlardır"²¹. Aziz Thomas'ın bu sözlerinde gerçek payı yok değildir. Gerçekten bizler gibi beşer olmaları itibarıyla, peygamberlerin de akli melekeleri sınırlıdır; bu bakımdan kendilerine gelen vahiydeki bazı hususları anlayamamış olmaları düşünülebilir. Meselâ Kur'an-ı Kerim'de ancak bugünkü modern ilmin verileriyle anlaşılacak astronomi, fizik vs. ile ilgili âyetler mevcuttur. Okuma yazma bile bilmeyen Hz. Peygamberin bunları anlamış olması beklenemez; çünkü, onun vazifesi, insanlara o zamanlar anlamaları mümkün olmayacak ilmi veriler vermek değil, fakat, onlara doğru yolu gösterip kurtuluşa ermelerini temin etmektir. Ancak, Kur'an-ı Kerim'in günümüzde modern tekniklerle elde edilebilen bilgileri ondört asır önce haber vermiş olması, modern ilmin verileriyle en ufak bir çelişkiye de düşmemesi; onun Hz. Muhammed'in eseri olmayıp ilâhî bir kitap olduğuna delalet eder²².

20- Hristiyan inancı hakkında bkz.: "J.N.D. Kelley, *Early Christian Doctrines*, London, 1977, 5. b, s. XII+511; G. Brantl, *Catholicism*, New York, s. 256; J. Turmel, *Histoire de la Théologie Positive*, Paris, 1904, c. I, s. XXVIII+511."

21- Aziz Thomas, *Summa Theologica*, II-II, q. 173, a. 2. (Zikreden; Basetti-Sani, *Il Corano*, s. 118). Aziz Thomas, 1225-1274 yılları arasında yaşamış olan büyük bir hristiyan ilâhiyatçısıdır. Aristo felsefesini, hristiyan inancıyla uzlaştırıp onu Kilise'nin emrine sunmuştur.

22- Bu Hususta bkz., M. Bucaille, *La Bible, Le Coran et La Science*, Paris, 1976, s. 259. Bu eserin, Mehmed Ali Sönmez ve Suat Yıldırım tarafından yapılmış iki tercümesi vardır.

Bununla beraber, aynı şeyleri itikadî konularda söylemek mümkün değildir; zira Allah, "nâzil olan âyetleri insanlara îzah etmesi²³, ihtilâfa düştükleri hususları açıklaması, inananlara bir rehber ve rahmet vesilesi olması için, Hz. Peygamber'e Kur'ân'ı indirmiştir"²⁴. Bu âyetlerden de anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber'in "tebliğ" yanında bir de "tebyîn" görevi vardır. Bir peygamberin tebliğ ettiği âyetleri açıklayabilmesi, onları iyice anlamasına bağlıdır. Anlamadan açıklayabilmesi ise düşünülemez. Diğer taraftan Allah'ın da, peygamberini itikadî konularda yeterince aydınlatmamış olması mümkün değildir; çünkü Allah, anlayamadığı hususları ona açıklayacağını vadetmiştir: "ثم ان علينا بيان..."²⁵. Aksi takdirde, Peygamber'ine gerekli açıklamaları yapmamakla, onun ve ona tâbi olanların doğru yoldan çıkmalarına sebep olmuş olur ki, böyle bir şeyin Allah'tan sudûrunu düşünmek bile küfürdür.

Yapılmasını gerekli gördüğümüz bu açıklamadan sonra konumuza dönebiliriz:

I- Teslis.

Tevhîd inancı İslâmiyetin temelini teşkil eder. Bu inanç, ilk insan ve peygamber olan Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar, Hz. İsâ da dâhil olmak üzere, bütün peygamberler tarafından tebliğ edilmiş bir hakikattir. Ancak insanlar, Allah elçileri tarafından bildirilen bu hakikatten, çeşitli sebepler yüzünden yüz çevirip Allah'a ortaklar koşmuşlardır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm vahyolunmadan önce tek Allah inancı yeryüzünden âdeta tamamen silinmiş gibiydi. Bu bakımdan, Kur'ân-ı Kerîm'in varmak istediği ilk ve aslı hedef, kaybolmuş olan bu tek Allah inancını yeniden tesis etmekten ibâret olmuştur. Gerçekten başından sonuna kadar Kur'ân-ı Kerîm'in bu hakikati açık bir şekilde vurguladığını görüyoruz.

Hristiyanlar, Hz. İsâ'nın sadece Baba'dan (Allah) doğduğuna, Rûhu'l-Kudüs'ün ise Baba ve Oğul'dan meydana geldiğine, her ikisi-

23- en-Nahl, 44: "وانزلنا اليك الذكر لتبين للناس ما نزل اليهم"

24- en-Nahl, 64: "وما انزلنا عليك الكتاب الا لتبين لهم الذي اختلفوا فيه وهدى ورحمة لقوم يؤمنون"

25- el-Kıyâme, 19. Ehl-i Sünnet ve Mutezile âlimleri söz konusu âyete istinâd ederek, kâpâh hususları açıklamasının Allah'a vâcib olduğu neticesine varmışlardır. Bkz. er-Râzî, *Mefâ-tihu'l-Gayb*, c. XXX, s. 235: "قوله تعالى ثم ان علينا بيان يدل على ان بيان الحمل واجب على الله تعالى اما عندنا فبالوعد والتفضل واما عند المعتزلة بالحكمة."

nin de Baba gibi ilâh olduklarına, dolayısıyla onlara da tapılması gerektiğine inanırlar.

Ancak, Kur'ân-ı Kerîm incelendiğinde, onun bu inancı kesin bir şekilde reddettiği görülür. Mekki sûrelerden olan ve kısa olmasına rağmen son derece şümüllü bir mânâyâ sâhip bulunan İhlâs Sûresine göre: "Allah birdir, Samed'dir (hiç kimseye ihtiyacı yoktur). Doğurmamıştır, doğmamıştır da. Ve hiç kimse de O'nun dengi değildir."

Görülüyor ki, Kur'ân, Allah'ın doğmadığı gibi, kimseyi doğurmadığını ve hiç kimsenin de O'na denk olmadığını açıkça bildirmektedir. Teslis inancını kesin olarak reddeden bu sûreye Basetti-Sani'nin en ufak bir atıfta bile bulunmaması son derece câlib-i dikkattir. Bununla beraber, D. Masson, bu sûrede geçen "لم يلد ولم يولد" âyetinin hristiyan inancıyla mutâbakat halinde bulunduğunu ve hatta onun bir kısmını teşkil ettiğini ileri sürmektedir²⁶. Ona göre, teslis inancı aslâ *ad extra* (hâricî) bir doğurma fikri taşımaz. Âyette geçen "Doğurmadı, doğmadı da" ibâreleri, yaratılmış varlıklar sahasındaki mânâsıyla değerlendirilecek olursa, Allah'ın doğurmadığı ve doğmadığı aşikârdır: O'nun bir oğlu olamaz; çünkü, doğurmuş olsaydı, doğuracağı kimse O'ndan sonra olmuş olurdu. Oysa O, (İsâ) mutlak olarak basit, değişmez, ezeli bir cevherdir. Hristiyanlar, Kur'ân-ı Kerîm'in imâ ettiği gibi²⁷, yaratılmışların üreme şekline uygun olarak, Allah'ın bir kadından çocuğu olmuş olduğunu söylememektedirler; zira, onlara göre, İsâ Allah'ın oğludur. Ancak bu doğum mutlak olarak basit ve bir olan Varlığın içinde (*ad intra*) ezelde gerçekleşmiştir: "Secundum actionem quae manet in ipso agente, attenditur quaedam processio ad intra"²⁸. Demek ki, bu âyet, Hristiyan akîdesine uygun olarak, hâricî (*ad extra*) bir doğurmanın Allah'a isnad edilmesinin imkânsızlığını ortaya koymaktadır²⁹.

Masson'un bu yorumunun uzaktan da olsa, âyetin ifade etmek istediği mânâ ile en ufak bir ilişkisi yoktur ve bu âyet, Hristiyan inancını kesin bir şekilde reddetmektedir. Çünkü âyet, *ad extra* bir doğurma ve doğma fikri taşımaksızın, Allah'ın doğurmadığını, doğmadığını açıkça bildirmektedir. Oysa hristiyanlar, Hz. İsâ'nın Baba'dan doğduğuna

26- D. Masson, *Le Coran et La Révélation Judéo-Chrétienne*, Paris 1958, c. I., s. 37: "Notons qu'une telle affirmation reste en accord avec la foi chrétienne, elle en fait même partie, car le dogme de la Trinité ne comporte nullement l'idée d'une génération ad extra..."

27- Müellif, el-Enâm sûresinin 101., el-Cinn sûresinin 3. âyetlerine atıfta bulunmaktadır.

28- D. Masson, *a.g.e.*, s. 91-92.

29- *A.g.e.*, s. 91: "C'est donc en harmonie avec la doctrine constante de la Chrétienté, que la Sourate CXII affirme l'impossibilité absolue d'une procession divine ad extra".

inanmaktadırlar. Diğer taraftan ihlâs sûresinde, Allah'ın birliği ilân edilirken, O'na hiç kimsenin denk olmadığı da ifade edilmiştir ki, bu husus ta hristiyan inancıyla bağdaşmamaktadır. Çünkü, hristiyanlar Hz. İsa ile Rûhu'l-Kudüs'ün de ulûhiyyet konusunda Baba'ya eş oldukları ve dolayısıyla onlara da tapılması gerektiği inancıdadırlar. İhlâs sûresinden başka, diğer birçok âyette de teslîs inancı reddolunmaktadır. Önce bu âyetleri zikredip, sonra da Basetti-Sani'nin onları nasıl yorumladığını görelim.

Yüce Allah Nisâ sûresinin 171-172. âyetlerinde şöyle buyurmaktadır:

”يا اهل الكتاب لا تغلوا في دينكم ولا تقولوا على الله الا الحق اما المسيح عيسى بن مريم رسول الله وكلمته القاها الى مريم وروح منه فامنوا بالله ورسوله ولا تقولوا ثلاثة انتهوا خيرا لكم انما الله واحد سبحانه ان يكون له ولد له ما في السموات وما في الارض وكفى بالله وكيلًا (١٧١). لن يستنكف المسيح ان يكون عبد الله ولا الملكة المقربون ومن يستنكف عن عبادته ويستكبر فسيحشرهم اليه جميعًا (١٧٢).“

171- “Ey Kitab ehli! 'Dininizde taşkınlık etmeyin, Allah hakkında ancak gerçeği söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih, Allah'ın Peygamberi, Meryem'e attığı kelimesi ve kendisinden bir rûhtur. Allah'a ve peygamberlerine imân edin, (Allah) “Üçtür” demeyin, vazgeçin, bu hayrınızdır. Allah ancak bir tek tanrıdır, çocuğu olmaktan münezzehtir, göklerde olanlar da yerde olanlar da O'nundur. Vekil olarak Allah yeter. 172- “Mesih de, gözde melekler de Allah'a kul olmaktan aslâ çekinmezler. Kim ona kulluktan çekinir ve büyüklük taslarsa, bilsin ki, O, hepsini kendi huzurunda toplayacaktır.”

Basetti-Sani, müslüman müfessirlerle müsteşriklerin, bu âyetlerin teslîs inancını reddettiği hususunda görüş birliğine vardıklarını, kendisinin ise, bilakis, onların hristiyan akîdesini savunduğu kanaatinde olduğunu belirttiikten sonra, haklı olduğunu ortaya koyabilmek için özetle şu görüşleri ileri sürer: “Geçmişte olduğu gibi bugün de³⁰ yahudiler, İsrail'in beklediği Mesih olmadığı için Hz. İsa'yı tahkîr ve teslîs inancını red hususunda hemfikirdirler³¹. Önceleri, yahudilerin teslîs inancını red hususunda çok defa başvurdukları yol istihzâdan ibaret idi; çünkü hristiyanları gülünç duruma düşüren çeşitli hikâyeler anlatıp

30- J.H. Hertz, *Affirmation of judaism*, London, 1927, s. 17.

31- K. Kaufmann, *The Origin of the Synagogue and the Church*, New York, 1929, s. 140'da Hristiyanlıkla ilgili olarak şöyle demektedir: “Hristiyan kilisesinin, Mesihî İsa'yı, Allah'ın tahtı üzerine gerek oğlu gerekse dengi olarak koyduğu andan beri, Yahudiliğin temelini teşkil eden Allah'ın mutlak birliği inancı Sinagog için bir ölüm-kalım meselesi olmuştur”.

sonunda yüzlerine karşı “Üç, üç” demekle bu inancı yıkabileceklerini zannediyorlardı. İşte, Hz. İsa'nın Mesihliği ile ilgili olarak yahudilerin takındıkları tavır, Kur'an'ın şu âyetlerinin gerçek anlamını anlamamıza yardımcı olmaktadır: “*Ey Kitab ehli, yâni, ey Yahudi din adamları! Dininizde taşkınlık etmeyin, Allah hakkında ancak gerçeği söyleyin.*” “Demek ki, Hz. Muhammed'in onlara takdim ettiği şekliyle, Hz. İsa'nın Mesihliğini kabul etmemekle yahudiler haddi aşmış bulunmaktadırlar. Oysa Mesih, Meryem oğlu İsa'dır, yani, siz yahudilerin reddedip iftirada bulunduğunuz Meryem'in oğludur. Âyette geçen “innemâ”, kelimesine, gerek müslüman müfessirler gerekse müsteşrikler “hasr” mânâsı vererek âyeti şöyle anlamışlardır: “*Meryem oğlu İsa Mesih, sadece Allah'ın elçisidir.*” Oysa ben Monsenyör Di Matteo'nun görüşüne uyarak³² “innemâ”nın te'kid edatı olarak kabul edilmesinin ve “şüphesiz” mânâsında anlaşılmasının gerektiği inancındayım. Dolayısıyla şöyle tercüme edilmesi taraftarıyım: “*Şüphesiz Mesih, Meryem oğlu İsa'dır, Allah'ın elçisidir.*” Gerçekten yahudilerin inkârı üzerine, Hz. Muhammed bir defa daha onlara bekledikleri Mesih'in Meryem oğlu İsa olduğunu bildirmekte ve arkasından da Mesih'i tanımları için gerekli olan şu ünvanları sıralamaktadır: “*İsa Allah'ın elçisi, Hz. Meryem'in içine bıraktığı kelimesi, O'ndan bir rûhtur.*” Görüldüğü gibi, yahudiler tarafından ileri sürülen, Hz. İsa'nın gayr-ı meşrû olarak doğduğu yolundaki görüş, Kur'an tarafından reddedilmekte ve onun, Allah'ın kelimesi ve O'ndan bir rûh olduğu belirtilmektedir. Ne var ki, müslümanlar “Allah'ın kelimesi”, “Kendisinden bir rûh” ifadelerini hristiyanların anladıkları gibi anlamamaktadırlar; halbuki bu ifadeler, Hz. İsa'nın ulûhiyetiyle ilgili hristiyan doktrininin bütün nüvelerini ihtivâ etmektedir. Bu ifadeler, ne yahudi ne müşrik dinleyiciler ne de bizzat onları bildiren Hz. Peygamber tarafından gerçek anlamlarıyla anlaşılabilir. Bu bakımdan, sadece hristiyan anahatları ile yorumlandığı taktirdedir ki, müslümanlar bu ifadelerde mevcut bulunan gerçek mânâyı görebilme imkânına kavuşmuş olacaklardır.

Bu âyetlerde yahudiler, sadece Allah'a değil – zira aralarından bazıları materyalist ve kâfir oldukları için ilâhî itâba mâruz kalmışlardır – aynı zamanda kendileri tarafından henüz tanınmamış olan Allah elçilerine, özellikle Hz. İsa'ya inanmaya davet olunmuşlardır. “*Ve üç demeyin.*” Hz. Peygamberin “O Allah'ın kelimesi ve O'ndan bir rûhtur” ifadeleriyle beraber Hz. İsa'nın Mesih olduğunu bildirmesi üzerine, Medine yahudileri bu ifadelerde hristiyan teslîs inancını görmekte gecik-

32- Di Matteo I., *La Divinità di Cristo e la dottrina della Trinità in Maometto, e nei plomisti musulmani*, Roma 1938, s. 11.

mediler, derhal hem onunla hem de hristiyanlarla alay etmeğe ve tek Allah yerine üç ilâh koydukları gerekçesiyle onlara sitemde bulunmağa başladılar. Görüldüğü gibi, "üç demeyin" ifadesi, teslis inancını reddetmek için hristiyanlara değil, bilakis "üç, üç" diyerek hristiyanlarla istihzâ eden yahudilerin bu alaylı tutumlarını kınamak üzere, onlara tevcih edilmiştir. Haklı olarak belirtildiği vechile, Kur'ân, Allah sırrından bahsederken, "*Hulûl ve teslis sırları*"ndan doğrudan söz etmemektedir; çünkü Kur'ân vahyinin muhatapları, bu sırlar için henüz rûhen hazırlanmış değildirler. İlahî pedagojik bir plan gereği, Hz. İsâ'nın ancak Mesih ve Allah elçisi olarak kabûlünden sonra, Allah, "*Dâhilî hayatının sırrını*", Oğlun bize ifşâ ettiği teslis sırrını, açıklayacaktır³³. O halde, 13 asırdan beri, müslümanların, hristiyanların ve şarkiyatçıların yaptıkları gibi, bu âyetlerin hristiyan teslis inancını reddettiğini iddiâ etmek, olayları yanlış değerlendirmektir; çünkü âyetin haklarında nâzil olduğu kişiler, şartlar dikkate alınmamaktadır.

Kur'ân, yahudilerin, hristiyanlara karşı takındıkları küçümseyici tavrı kınamaktadır; çünkü teslis inancı, yahudilerin tahayyül ettikleri gibi ilâhların üç olması, Hz. İsâ ve Meryem gibi iki yaratığın Allah'a ortak koşulması anlamını ifade etmez. "Üçtür demeyin vazgeçin, bu hayrınızadır. Çünkü Allah tek bir Allah'tır. Şânı yüce olsun! O'nun bir oğlu olsun! Yerde - ve göklerde olanlar O'nundur." "أن يكون له ولد" ibaresi, ilâhî bir doğum fikrinin nefyi olarak kabul edilmektedir. Bunun sebebi ise âyetin birçok mütercim tarafından "O bir çocuğa sahip olmaktan münezzehtir". şeklinde tercüme edilmesidir. Bu âyetin çok mühim olduğunu dolayısı ile metne son derece bağlı kalınarak tercüme edilmesi gerektiğini ifade eden Blachère ise âyeti şöyle tercüme etmektedir: "*À Lui ne plaise d'avoir un enfant!*"³⁴. Oysa ben âyetin şöyle tercüme edilmesini taraftarıyım: "Allah'ın şânı yüce olsun! O'nun bir oğlu olsun!"³⁵.

Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın dahili hayatının sırrından söz etmemekte, ancak kapıyı aralık bırakarak, "eğer yerde ve göklerdeki herşey Allah'a âit ise O'nun bir oğlu da olabileceğini" anlatmak istemektedir. Bu bakımdan Allah'ın böyle bir şeyi yapma lütfunda bulunabileceğini kabule müsait olmak gerekir. Nitekim bir âyette, şâyet Allah'ın bir oğlu olmuş olsaydı O'na tapmaya hazır olması Hz. Muhammed'den is-

33- Yuhanna, I, 18.

34- Blachère, *Le Coran*, Paris, 1950, s. 969.

35- Basetti-Sani, *Il Corano*, s. 206: "*Che (Dio) sia esaltato! Che gli appartenga un figlio!*"

tenmiştir: “قل ان كان للرحمن ولد فأنا اول العابدين”³⁶. Burada da aynı zihniyetle karşı karşıya bulunmaktayız. Yahudiler, Hz. İsa’yı Allah’ın oğlu kabul ettikleri için hristiyanları kınarlarken, Kur’ân onları Yüce Allah karşısında itaatkâr olmaya davet etmektedir. Herşey O’na, Allah’a aittir. O halde niçin O’nun bir oğlu da olmamış olsun! Belki de bu âyet, Kitâb-ı Mukaddes’de geçen bir metne³⁷ atıfta bulunmaktadır³⁸.

Görüldüğü gibi, Basetti-Sani bu yorumlarında görüşlerini teyid edebilmek için, hiçbir İslâmî kaynağa istinad etmediği gibi, arap dili kaidelerini de hiçe saymaktan çekinmemektedir. Bu bakımdan, onun bu görüşlerine cevap verecek değiliz. Görüşlerine uzun olarak yer verişimizin sebebi, onun, âyetleri, kendi inancına uygun bir tarzda yorumlayabilmek için, hayal gücünü nasıl çalıştırdığını ortaya koymaktır.

Yine, Mâide sûresinin, 72-75. âyetlerinde de teslis inancının kesin bir şekilde reddolunduğunu görüyoruz:

”لقد كفر الذين قالوا ان الله هو المسيح بن مريم وقال المسيح يا بني اسرائيل اعبدوا الله ربي وربكم انه من يشرك بالله فقد حرم الله عليه الجنة وماويه النار وما للظالمين من انصار (٧٢). لقد كفر الذين قالوا ان الله ثالث ثلاثة وما من اله الا اله واحد وان لم ينتهوا عما يقولون ليمسن الذين كفروا منهم عذاب اليم (٧٣). أفلا يتوبون الى الله ويستغفرونه والله غفور رحيم (٧٤). ما المسيح بن مريم الا رسول قد خلت من قبله الرسل وانه صديقة كانا ياكلان الطعام انظر كيف نبين لهم الايات ثم انظر انى يوفكون (٧٥).

72- “Andolsun ki «Allah ancak Meryem oğlu Mesih’tir» diyenler kâfir oldular. Oysa Mesih, “Ey İsrailoğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah’a kulluk edin; kim Allah’a ortak koşarsa, muhakkak Allah ona Cenneti haram eder, varacağı yer ateştir, zulmedenlerin yardımcıları yoktur” dedi. 73- Andolsun ki “Allah üç’ten biridir” diyenler kâfir olmuştur; oysa bir Allah’tan başka ilâh yoktur. Dediklerinden vazgeçmezlerse, andolsun onlardan inkâr edenler, elem verici bir azâba uğrayacaklardır. 74- Allah’a tevbe etmezler, O’ndan mağfiret dilemezler mi? Oysa Allah Bağışlayan’dır, merhamet edendir. 75- Meryem oğlu Mesih sâdece peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelmiştir. Onun annesi dosdoğrudur, her ikisi de yemek yerlerdi. Onlara âyetleri nasıl açıkladığımıza bir bak, sonra da bir bak ki, nasıl yüz çeviriyorlar!”.

Bu âyetler, teslis inancını kesin bir şekilde reddettiği halde, Basetti-Sani, onların Hz. Peygamber’le yahudiler arasında geçen bir polemik

36- ez-Zuhuf, 81: “(Ey Muhammed) De ki: Eğer Rahmân olan Allah’ın oğlu olmuş olsaydı, ona kulluk edenlerin ilki ben olurum”.

37- İşaya, 66, 9.

38- Basetti-Sani, *Il Corano*, s. 200-207.

ve diyalogu naklettiğini söylemekte, dolayısıyla âyette geçen sözlerden hangilerinin yahudiler, hangilerinin Allah adına Hz. Peygamber tarafından söylendiğinin bilinmesi gerektiğini belirtmekte ve var kabul ettiği diyalogu şu şekilde sunmaktadır:

(Yahudiler)

“Allah, Meryem oğlu Mesih'tir diyenler kâfirdirler”

(Muhammed)

“Oysa Mesih, “Ey İsrail oğulları Rabbiniz ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin; kim Allah'a ortak koşarsa Allah ona cenneti haram eder, varacağı yer ateştir, zulmedenlerin yardımcısı yoktur” dedi.”

(Yahudiler)

“Allah için üçüncüsüdür diyenler kâfirdirler” .

(Muhammed)

“Oysa Bir Allah'tan başka ilâh yoktur. Dediklerinden vazgeçmezlerse andolsun onlardan inkâr edenler elem verici bir azaba uğrayacaklardır. Allah'a tövbe edip O'ndan mağfiret dilemiyecekler mi? Oysa Allah bağışlayandır, merhamet edendir. Meryem oğlu Mesih şüphesiz bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelmiştir. Annesi de doğru bir kadın idi, herikisi de yemek yerlerdi. Onlara âyetleri nasıl açıkladığımıza bir bak, sonra da bir bak ki, nasıl yüz çeviriyorlar!.”

Basetti-Sani, görüşünü teyid etmek için şu mülâhazaları ileri sürer: “Genellikle söz konusu âyetler hristiyanlığı reddeden âyetler olarak yorumlanır. Ancak yahudilerle yapılan polemikler dikkate alınıp okunacak olursa, bu âyetlerin bambaşka bir anlam ifade ettikleri görülür. Hz. Muhammed'e muhalefet etmek için hristiyanların Hz. İsâ'nın utühiyeti ile ilgili görüşlerinin kendilerince kabul edilemeyeceğini söyleyenler yahudilerdir; “hristiyanlar kâfirdirler, çünkü Allah'ın Meryem oğlu Mesih olduğunu söylemektedirler.” Ancak bu ifade daha çok “hulûl” un monofizit bir formülü olarak kabul edilebilir. Hz. Muhammed yahudilere, Hz. İsâ'nın kendilerine söylediği, fakat onların unuttukları sözleri hatırlatarak cevap verir: “Ey İsrâil oğulları, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin (Tesniye)”. Yahudilerin tahayyül ettikleri gibi, Hz. İsâ tarafından tebliğ edilen doktrin hiç bir şirk fikri ihtiva etmez. Çünkü, hristiyanlık da, her türlü şirki, Allah'tan başka bir ilâh ittihaz edilmesini yasaklar. Yahudiler, hristiyan teslîs inancını, Yahve, Meryem oğlu İsâ ve Hz. Meryem'den müteşekkil bir üçleme olarak kabul etmekte, hristiyanların kâfir oldukları hususunda ısrar ederek Hz. Mu-

hammed'in cevabını reddetmektedirler: "Gerçekten kâfir olanlar Allah'ın için üçü olduğunu söyleyenlerdir." Hristiyanlara asılsız bir iftira sonucu isnad edilen bu üç ilâh anlayışı, Allah'tan başka bir ilâh olmadığını bildiren Hz. Muhammed tarafından reddedilmiştir. Şayet yahudiler bu asılsız iftiralarından ve hristiyanları itham etmekten vazgeçmezlerse, elim bir azaba düşürüleceklerdir. Ancak hâlâ inatlarında sebat etmeleri cesaret kırıcıdır. Demek ki, Hz. İsa'yı Mesih olarak kabul etmediklerinden Allah'a tövbe edip istiğfarda bulunmayacaklardır. Sonra gelen ve müslüman müfessirlerin ve müsteşriklerin yorumlarına göre, Hz. İsa'nın ilâhlığını kesin olarak reddeder görünen âyeti, Monsenyör Di Matteo'nun teklif ettiği şekilde şöyle yorumlamayı uygun görüyorum: "Şüphesiz ki, Meryem oğlu Mesih elçidir. Ondan önce de elçiler gelmiştir. Annesi doğru bir kadındı. Herikisi de yemek yerlerdi." Bu âyet, yahudilerin iftiralarına karşı Hz. İsa'nın şerefini, Hz. Meryem'in iffetini müdafaa etmektedir. Hz. İsa kendinden önceki diğer elçiler tarafından haber verilmiş, gelişi hazırlanmış olan, Allah tarafından gönderilmiş bir elçidir. Rabbinik kaynakların iddia ettiği gibi, annesi kötü değil, fakat doğru bir kadındı. Bazılarının düşünebildikleri gibi, hayali birer şahsiyet olmayıp gerçek iki varlık idiler: çünkü herikisi de yemek yerlerdi. Herikisi bizzat Allah tarafından yahudilere gösteriler *Allah*'ın son derece husûsî iki âyetidir. "Onlara âyetleri nasıl açıkladığımızı gör, sonra da bak haktan nasıl yüz çeviriyorlar!"

Hz. Muhammed, Hz. İsa'yı Mesih, annesini Sıddıka olarak tanıyan kimsenin, Allah'tan başka ilâhlara tapmaması gerektiğini tekid etmek mecburiyetindedir. Oysa yahudiler bu konuda yanlış bir düşünceye sahiptirler; çünkü hristiyan dogmalarını yanlış anlamaktadırlar: Meselâ "hulûl"ü Monofizitler ileri sürdükleri gibi (Allah Meryem oğlu Mesih'tir) şeklinde; teslisi ise, üç ayrı ilâhtan meydana gelen bir üçleme olarak (Allah bu üçlemenin üçüncüsüdür) mütalaa etmektedirler³⁹.

Görülüyor ki, Basetti-Sani söz konusu âyetleri görüşlerine uygun bir şekilde yorumlarken, hiçbir kaynağa istinad etmemekte ve onlara siyak-sıbak bakımından imkânsız manaları vermekten çekinmemektedir. Oysa âyetler yoruma ihtiyaç duyulmayacak kadar açıktır ve hristiyan inancını kesin olarak reddetmektedir. O halde, Basetti-Sani'nin yorumları gerçekten hiçbir ilgisi olmayan hayal mahsulü ifadelerden başka birşey değildir.

Burada, birçok müfessir tarafından teslis inancı hakkında verilen bilgilerin yanlış olduğunu özellikle belirtmek gerekir. Çünkü, teslisle

39- Basetti-Sani, II Corano, s. 210-213.

İlgili âyetlerin yorumunu yaparken, onun "Allah, İsa ve Meryem'den" teşekkülü ettiğini söylemişlerdir⁴⁰. Oysa bu, hristiyanların inandıkları teslis değildir; zira onların teslisi Baba, Oğul ve Rûhü'l-Kudüs'ten ibarettir. Müfessirlerin böyle bir anlayışa varmalarına şu âyet yol açmıştır: "واذ قال الله يا عيسى بن مريم أ أنت قلت للناس اتخذوني وأمي الهين من دون الله قال سبحانك ما يكون لي أن أقول ما ليس لي بحق إن كنت قلته فقد علمته تعلم ما في نفسي ولا أعلم ما في نفسك إنك أنت علام الغيوب (١١٦)"

Açıkça görülmektedir ki, bu âyetin teslisle hiçbir ilgisi yoktur. Buna rağmen müfessirlerin, onun teslisle ilgili âyetleri açıkladığını sanmaları, onları bu yanlış görüşe sevketmiştir. Söz konusu âyette, Hz. Meryem'in oğlu ile birlikte iki ilâh oldukları görüşü, bizzat Hz. İsa tarafından reddedilmektedir. Hristiyanlar her ne kadar teslis'in bir unsuru olarak, Hz. Meryem'i bir ilâh olarak kabul etmiyorlarsa da, edma yaptıkları duâlar ve âyinlerle, onu ilâh mesabesinde tutmaktadırlar⁴². Nitekim, Papa XII. Pie, 1950 yılında, Hz. Meryem'in ölümlü vücutu ve rûhu ile birlikte göğe çıkışının bir imân esası olduğunu resmen itân etmiştir⁴³.

O halde, müfessirlerin teslisle ilgili âyetleri yorumlarken, bu âyete istinad ederek, teslisin "Allah, İsa, ve Meryem"den ibaret olduğunu söylemeleri yanlıştır. Gerçi Hz. Meryem'i teslis'in bir üyesi olarak görmüş ve tarihe karışmış bir Yahudi-Hristiyan fırkasının varlığı bilinmektedir. Fakat, Kur'ân'ın gerçek hristiyan teslisi dururken, bugün müntesipleri bile bulunmayan eski bir fırkayı hedef almış olması düşünülemez.

Bazı hristiyan müellifler, müfessirlerin bu yanlış yorumlarına dayanarak, Kur'ân'ın gerçek hristiyan teslisini değil fakat, Kilise tarafından da reddolunan teslisi reddettiğini ileri sürmüşlerdir. Hatta, H. Michaud'un, teslisi, Allah, İsa, ve Meryem'den müteşekkil ve üç ayrı ilâh

40- et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, Mısır, 1968, c. VI, s. 314; er-Râzi, a.g.e., c. XI, s. 116, c. XII, s. 60; el-Hâzin, Lubâbu't-Te'vil, Mısır, 1955, c. II, s. 77.

41- el-Mâide, 116: "Allah, "Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara, "Beni ve annemi Allah dışında iki tanrı edinin." dedin? "demişti de, o da bunun üzerine, "Hakkım olmayan birşeyi söylemek bana yaraşmaz. Eğer söylemiş isem, şüphesiz Sen onu bilirsin. Ben Senin içinde olanı bilmediğim halde, Sen benim içimdekini bilirsin. Çünkü gaybı bilen Sen'sin" demişti."

42- Hz. Meryem'e ilâh olarak tapan fırkalar da eksik olmamıştır. Bu konuda bkz: D. Masson, a.g.e., c. I., s. 93-94.

43- Hz. Meryem'in ölümü ve göğe çıkışı hakkında bkz: G. Tümer, Hristiyan ve İslam Dinlerinde Meryem (Doçentlik Tezi), Ank. 1979, s. 83-98.

olarak sunmakla, Kur'an'ın gerçek hristiyan teslîsi hakkında müslümanları yanılttığını söylemekten çekinmediğini görüyoruz⁴⁴.

Michaud'un müfessirlerin yorumlarını dikkate alarak Kur'an'a hata izafe etmesi yanlıştır. Çünkü Kur'an âyetleri böyle bir mânâ ifade etmemektedir. Kanaatimizce, müfessirlerin yaptıkları yorumlarda, verdikleri bilgilerde yanlışlarının başlıca sebebi, üzerinde durdukları dinlerin, mezheplerin ana kaynaklarına müracaat etmeden, şuradan buradan topladıkları bilgilerle iktifâ etmiş olmalarıdır. Oysa, ana kaynaklara başvurmadan isabetli sonuçlara varılamıyacağı âşikardır. Kendisinden evvelki müfessirlerin bu tutumlarını kınamasına rağmen, Reşîd Rıdâ'nın da aynı duruma düşmesi hayret vericidir. Reşîd Rıdâ, teslîs inancını şöyle açıklamaktadır:

”و اما النصارى المتأخرون فالذى نعرفه منهم وعندهم. انهم يقولون بالثلاثة الاقانيم و بيان كل واحد منها عين الاخر فالاب عين الابن وعين روح القدس، ولما كان المسيح هو الابن كان عين الاب وروح القدس ايضا. ومن العجيب ان بعض متأخرى المفسرين ينقلون اقوال من قبلهم فى امثال هذه المسائل ويقرونها ولا يبحثون عن حال اهل ذمهم ولا يشرحون حقيقة عقيدتهم (45).“

Bu ifadeler, onun da teslîs inancını anlamadığını açıkça göstermektedir; çünkü teslîste esas olan, şahısların birbirlerine karıştırılmamasıdır⁴⁶. Oysa Reşîd Rıdâ, Baba, Oğul ve Rûhu'l-Kudüs'ün birbirlerinin aynı olduğunu söylemektedir. Buna rağmen, Reşîd Rıdâ'nın tefsiri üzerinde tez yapan Râhib Jomier'in bu hatayı görmemiş ve hatta onun bu konudaki görüşlerini değişik aktararak Michaud'un yanlışmasına sebep olmuş olması dikkat çekicidir⁴⁷.

Açıkça görülmektedir ki, müfessirlerin çoğu tarafından teslise dair verilen bilgiler umumiyetle yanlıştır, dolayısıyla düzeltilmesi gerekmektedir; aksi takdirde müsteşriklerin eline, İslâma ve Kur'an'a hücum etmeleri için imkân verilmiş olur.

44- H. Michaud, *Jésus selon Le Coran*, Neuchatel 1960, s. 83: “*Le Coran a propagé en milieu musulman deux erreurs fondamentales sur la Trinité chrétienne. La première qui consiste à présenter la Trinité comme une triade, un trithéisme. La seconde erreur qui fait de Marie la troisième personne de l'ensemble. Heureusement, certains modernes, sans trop approfondir le dogme chrétien, s'essayent à rétablir la vérité sur ces deux points. C'est ainsi que Rachid Ridâ “reproche aux commentateurs précédents de prêter aux chrétiens l'adoration d'une Triade qui n'est point celle qu'ils adorent en fait. Il ne dut point que les commentateurs ont été conduits à cette exégèse par un verset du Coran où les chrétiens apparaissent comme les adorateurs de Jésus et de Marie.”*”

45- Reşîd Rıdâ, *Tefsîru'l-Menâr*, Mısır 1928, c. VI., s. 484.

46- Dionysius of Rome, *Quicumque vult* (AN). (Zikreden: G. Brantl, a.g.e., 69-71).

47- J. Jomier, *Le Commentaire Coranique du Manâr*, Paris 1954, s. 308.

II- İnsanların Günahtan Kurtulması için Hz. İsâ'nın Çarmıhta Can Vermesi.

Kur'ân, bu inancı da kabul etmez. Çünkü o, çarmıha gerilme hadisesini kabul etmemektedir:

”وقولهم انا قتلنا المسيح عيسى بن مريم رسول الله وما قتلوه وما صلبوه ولكن شبه لهم وان الذين اختلفوا فيه لفي شك منه ما لهم به من علم الا اتباع الظن وما قتلوه يقينا (48)“

Açıkça görülmektedir ki, Kur'ân yahudilerin Hz. İsâ'yı çarmıha gererek öldürdüklerini reddetmektedir. Diğer taraftan Kur'ân, birçok âyette, kimsenin, başkasının günahından mes'ûl tutulamıyacağını açıkça belirtmektedir⁴⁹.

Buna rağmen, Basetti-Sani, bu âyetin Hz. İsâ'nın çarmıha gerilişi ve ölümüyle ilgili olmadığını, çünkü bu hususun diğer âyetlerce açıkça teyid edildiğini belirterek, söz konusu âyetlerin, sadece Hz. İsâ'nın ölümünün yahudilerin eliyle gerçekleştiğini reddettiğini ileri sürmekte ve şöyle demektedir: “Müsteşriklerin yaptıkları gibi Hz. İsâ'nın çarmıhta öldüğü inkâr edilerek, Kur'ân'a korkunç bir tarihî hata isnad edilmek istenmiyorsa, söz konusu âyetin, Hz. İsâ'nın ölümünün taşıdığı anlam ve değeri açıklayan hristiyan doğması ışığında okunup değerlendirilmesi gerekir⁵⁰.

Ancak gerçek şudur ki, Kilise, ne İsâ'nın çarmıha gerilişi konusunda ne de onun hayatı ile ilgili diğer hususlarda hiçbir güvenilir tarihî vesikaya sahip değildir⁵¹. Hal böyle iken, Basetti-Sani'nin Kur'ân'a tarihî bir hata isnad edilmesinden söz etmesi doğru değildir.

III- Hz. İsâ'nın İnsanları Hesaba Çekmesi.

Bu inancın da, Kur'ân tarafından reddedildiğini görüyoruz; Çünkü Hz. İsâ bir âyette, kıyamet gününde cezalandırma işinin Allah'a âit olduğunu açıkça belirtmektedir: ”ان تعذبهم فانهم عبادك وان تغفر لهم فانك انت العزيز الحكيم (52)“

48- en-Nisâ, 157: “Allah'ın elçisi Meryem oğlu Mesih'i öldürdük demelerinden; -oysa onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler, fakat onlara öyle göründü-. Onlar ihtilafa düştükleri konuda şüphe içindedirler ve onların bu konudaki bilgileri sadece zanna tâbi olmaktan ibârettir. Nitekim onu öldürdüklerinden emin değillerdir.”

49- Bkz: el-En'âm, 164; el-İsrâ, 15; Fâtır, 18; ez-Zümer, 7; en-Necm, 38.

50- Basetti-Sani, II Corano, s. 197.

51- Bu durum, birçok Batılı müellifi, Hz. İsa'nın yaşamadığı görüşüne sevk etmiştir. Bu hususta bkz: M. Goguel, *Jésus*, Paris, 1950, s. 39-45. Türkiye'de bu görüşün savunuculuğunu A. Hilmi Ömer (Buda) yapmıştır. Bkz: *İsa Meselesi*, İst. 1931.

52- el-Mâide, 118: “Onlara azabedersen, onlar senin kullarıdır; bağışlarsan, Sen Aziz ve Hakim olansın”.

Her nedense, Basetti-Sani, sözkonusu âyeti zikrettiği halde, bu hususa herhangi bir îmâda dahî bulunmamaktadır.

Sonuç olarak şunu söylemek gerekir ki, Kur'ân, hristiyanlığın dayandığı üç ana esastan herbirini şüpheyeye mahal bırakmayacak bir şekilde reddetmektedir. Bu bakımdan Basetti-Sani tarafından ileri sürülen yorumların müslümanlarca kabûlü mümkün değildir.

Basetti-Sani'nin diyalog çağrısına gelince, Kur'ân bu çağrıyı 14 asır önce yapmış bulunmaktadır:

”قل يا اهل الكتاب تعالوا الى كلمة سواء بيننا وبينكم الا نعبد الا الله ولا نشرك به شيئا ولا نتخذ بعضنا اربابا من دون الله فان تولوا فقولوا اشهدوا بانا مسلمون.“

“*Ey Kitab Ehli! Gelin, aslında aramızda müşterek olan şu hususlarda birleşelim: Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim; O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; ve birbirimizi Allah'ın dışında Rabler edinmeyelim.*” de! Eğer yine de yüz çevirecek olurlarsa, siz onlara “Şahid olun ki biz müslümanız” deyin.”⁵³

Aneak, diyalogun başarılı olması, âyette geçen hususların yerine getirilmesinâ bağlıdır; aksi halde, ne kadar övgüye lâyık olursa olsun, gösterilen çaba ve gayretlerin, arzu edilen hedefe varılması konusunda pek fazla yararlı olamayacağı kanaatindeyiz. Bununla beraber, Basetti-Sani'nin yaklaşımlarını olumlu karşıladığımızı da belirtmek isteriz.

RIASSUNTO

Giulio Basetti-Sani, frate minore, discepolo del celebre orientalista Luigi Massignon, è uno studioso di cose islamiche fino dai primi anni della sua vita sacerdotale.

Basetti-Sani considera l'islam come il mistero realizzato della benedizione di Abramo per Ismaele; perciò il Corano é, per lui, uno “catecumenato” verso il pieno mistero di Cristo. Egli scrive a questo proposito: “La predicazione coranica deve considerarsi quindi come una fase preparatoria, una economia soprannaturale, provvisoria e relativa, strumento suppletorio, per iniziare una parte dell'umanita idolatrice alla conoscenza del primo comandamento, e prepararla alla pienezza della verità nell'inserimento, all'ora della provvidenza, nell'economia della rivelazione evangelica, reintegrandosi nel seno della chiesa.”

Per sostenere la sua tesi, cioè per poter mostrare che il Corano non condanna i dogmi del Cristianismo, Basetti-Sani, nel suo libro intitolato

53- Âli Imrân, 64.

“Il Corano nella luce di Cristo”, tenta di dare una nuòva interpretazione dei versetti i quali sono in contradizione colla féde cristiana. Avendo illusione che il Corane non è, sinora, stato compréso, egli osa affermare: “Forse Muhammad che annunciava il Corano non ha penetrato tutto il profondo senso delle parole che egli era spinto a proclamare; né il significato reale e profondo di queste parole é stato compréso, durante i secoli, dalla tradizione musulmana, né dagli orientalisti. Soltanto la “chiave cristiana” può riscoprire il profondo significato di questi testi coranici, i quali quando siano “interiorizzati” ed illuminati dalla luce della rivelazione cristiana, annunciano ai musulmani autentici aspetti del mistero di Cristo”.

Nel nòstro articolo, dopo aver parlato brevemente di Basetti-Sani, abbiamo esaminato la sua tèsi e provato l'infondatézza di questa.

Per quanto riguarda il suo appèllo per un dialogo cristiano-musulmano, il Corano stesso lo fa dai quattórdici secoli.